

LIETUVOS SAUGUMO POLITIKA IR IDENTITETAS ŠIUOLAIKINIŲ SAUGUMO STUDIJŲ POŽIŪRIU

GRAŽINA MINIOTAITĖ, DOVILĖ JAKNIŪNAITĖ

Straipsnyje siekiama supažindinti su identiteto / saugumo santykio samprata šiuolaikinėse saugumo studijose ir pamėginti remiantis reflektivizmo paradigma apžvelgti kai kuriuos Lietuvos saugumo politikos aspektus. Straipsnyje teigiama, kad šalies užsienio saugumo politika yra jos identiteto formavimosi ir įtvirtinimo būdas. Analizuojant saugumo sampratą Lietuvos politiniame diskurse, daroma išvada, kad, nepaisant stiprėjančių integracinių tendencijų, šalies politiniame gyvenime vyrauja suvereniteto diskurso reikšmės, sietinos su orientacija į tautinę valstybę. Ši išvada iliustruojama apžvelgiant Lietuvos–Lenkijos santykius.

Įvadas

Tarptautinių santykių analizėje identiteto ir saugumo ryšys nėra nauja tema. Atsakymas į klausimą, kas *mus* skiria nuo *ju*, yra neatsiejamas nuo saugumo politikos pagrindimo. Žinomas tarptautinių santykių teoretikas Barry Buzanas saugumą apibrėžė kaip „valstybių ir

Gražina Miniotaitė – Filosofijos ir sociologijos instituto vyr. mokslinė bendradarbė (grazinam@ktl.mii.lt)

Dovilė Jakniūnaitė – Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto magistrantė

© Gražina Miniotaitė, Dovilė Jakniūnaitė, 2001

Straipsnis įteiktas redakcijai 2001 m. birželio 29 d.

Straipsnis pasirašytas spaudai 2001 m. spalio 12 d.

visuomenių sugebėjimą išsaugoti savo nepriklausomą identitetą ir funkcinį integralumą prieš pakitimų jėgas, kurias jos laiko priešiškomis“¹. Šiame apibrėžime susipina dvi pagrindinės tarptautinių santykių analizės paradigmos – racionalizmas ir reflektyvizmas. Remiantis racionalizmo paradigma saugumas suprantamas objektyvistiskai – kaip tam tikra objektyvi siektina būseną, reflektyvizmo – intersubjektyviai – kaip socialinis konstruktas. Atitinkamai remiantis racionalizmu tautinis identitetas apibrėžiamas kaip natūraliai egzistuojanti duotybė, o jo apsauga – kaip svarbiausias valstybės užsienio ir saugumo politikos uždavinys. Būtent tokia identiteto ir saugumo santykio samprata vyravo tarptautinių santykių teorijoje XX a. pabaigoje. Pastaraisiais metais ji susilaukia vis daugiau kritikos.

Bipolinės pasaulio tvarkos žlugimas ir su tuo siejami vadina mieji identiteto konfliktai tapo svaria priežastimi naujai pažvelgti į identiteto ir saugumo santykio problemą. Šiuolaikinėje literatūroje, skirtoje kolektyvinio identiteto problemoms, identitetas apibrėžiamas kaip diskursyvi ir simbolinė konstrukcija. Tam tikra grupė yra siejama kolektyvinio identiteto tada, kai ji pajėgi sukurti ir palaikyti priklausomybės grupei erdvės ir laiko naratyvą, pagrindžiantį jos narių solidarumą². Naratyvas, palaikantis santykinį kolektyvinio identiteto pastovumą, yra per sąveiką perimama socialinės praktikos dalis. Pagal tokią identiteto sampratą tarptautinių santykių analizės pagrindu tampa prielaida, kad valstybės neturi ikidiskursinio, „duoto“ identiteto, o saugumo ir užsienio politika yra nagrinėjama kaip politinio identiteto formavimosi instrumentas. Šis santykiškai naujas požiūris į identiteto ir saugumo santykio problemas daugiausiai plėtojamas remiantis reflektyvizmo paradigma.

Straipsnio tikslas – supažindinti su identiteto / saugumo santykio samprata šiuolaikinėse saugumo studijose ir pamėginti remiantis reflektyvizmo paradigma apžvelgti kai kuriuos Lietuvos saugumo politikos aspektus. Atitinkamai straipsnio turinys turi dvi dalis: teorinę, apibrėžiančią jo konceptualius pagrindus bendru saugumo studijų kontekstu, ir empirinę, kurioje identiteto / saugumo santykis nagrinėjamas, analizuojant nacionalinio saugumo konceptualizacijas Lietuvos politiniame diskurse ir jų institucionalizaciją saugumo politikoje.

Konvencinė saugumo samprata

Pastaraisiais metais tarptautinių santykių analizėje, ir saugumo studijose, išryškėjo dvi teorinės paradigmos – racionalizmas ir refleksyvizmas³. Pirmoji siejama su konvencine saugumo samprata (realizmu, neorealizmu, neoliberalizmu), antroji – su konstruktyvizmu (postmoderniu), postmodernizmu, feministinėmis teorijomis, normatyvine teorija, kritine teorija ir istorine sociologija⁴.

Aiškiausiai ir nuosekliausiai racionalizmo paradigmos ypatybės išryškėja realizmo ir jam artimo neorealizmo tarptautinių santykių sampratoje. Ir realizmas, ir neorealizmas pagrindiniu analizės objektu laiko suverenią tautinę valstybę, veikiančią anarchinėje tarptautinėje aplinkoje. Anarchija, kuri laikoma svarbiausia tarptautinės sistemos ypatybe, reiškia, kad neegzistuoja jokia aukščiausia kontroliuojanti institucija, kuriai paklustų visi sistemos veikėjai ir kuri galėtų suvaldyti prievartos, jėgos naudojimą, siekiant savanaudiškų tikslų. Anarchijai yra priešpriešinamas suverenitetas, kaip neatsiejama valstybės savybė ir egzistavimo sąlyga, įkūnijanti tvarką ir stabilumą. Valstybės laikomos autonominiais veikėjais, aiškiai žinančiais savo nacionalinius interesus bei tikslus ir siekiančiais tuos interesus apginti.

Būtent iš šių dviejų veiksmų – anarchijos ir suvereniteto – egzistavimo ir kyla saugumo problema. Kadangi valstybės veikia priešiškoje neprognozuojamoje aplinkoje, vienintelis jų tikslas yra išlikti, apsaugoti savo egzistencijos sąlygas. Vieninteliu saugumo užtikrintoju yra laikoma suvereni valstybė. Nacionalinis saugumas įtvirtinamas su karinės jėgos pagalba šalinant pavojus, kylančius tarptautinėje aplinkoje. Taigi neorealizmui saugumas yra tam tikra būseną, kurios valstybės siekia instrumentiškai naudodamos karinę galią, tai – objektyvus grėsmės matas, sąvoka, kurios reikšmė nepriklauso nuo aplinkos ypatybių. Neorealistinių saugumo studijų tikslas ir yra identifikuoti egzistuojančias grėsmes valstybės saugumui. Anot Stepheno Walto, „saugumo studijos analizuoja grėsmes ir karinės jėgos naudojimą bei kontrolę“⁵, taip pat valstybės išgyvenimo tarptautinėje aplinkoje sąlygas.

Iš esmės ir realizmas, ir neorealizmas kuria modernios valstybės saugumo teoriją, kuri yra glaudžiai susijusi su švietimo epochos ontologinėmis ir epistemologinėmis prielaidomis – vienareikšmiš-

ka socialinės tikrovės, kaip nuolatinių esmių, samprata ir tikėjimu instrumentinio proto galia. Žmogaus protu aprėpiamos ir moksliskai valdomos tikrovės prielaida pateisina valstybės funkcijų didėjimą. Šaltojo karo laikotarpiu šis valstybės galių didėjimas yra siejamas su orientacija į gerovės valstybę ir valdžios prisiimta atsakomybė už piliečių gerovę. Nacionalinio saugumo užtikrinimas, suprantamas kaip objektyvių grėsmių valstybei identifikavimas ir jų neutralizavimas, tampa pagrindiniu valdžios prioritetu. Pagal tokią saugumo sampratą didelis vaidmuo tenka ekspertų institucijai⁶.

Ekspertų scenarijuose nenumatytas Sovietų Sąjungos žlugimas, šaltojo karo pabaiga, užtrukusi Jugoslavijos krizė, prieštaringai vertinama globalizacija privertė kritiškai pažvelgti į vyraujančias tarptautinių santykių teorijas. Tai palietė ir saugumo studijas. Suabejota išsigalėjusia saugumo samprata, siejama tik su valstybės saugumu ir kariniais konfliktais. Nenuostabu, kad saugumo studijos pasuko sąvokos plėtimo ir gilinimo kryptimi. Galima išskirti dvi saugumo sampratos, kartu ir saugumo studijų, plėtimo kryptis: 1) analizuojamos nekarinės saugumo problemos, išskiriant įvairius saugumo sektorius, ir 2) analizuojamas nevalstybinių tarptautinių santykių veikėjų vaidmuo, sprendžiant saugumo problemas.

Pirmoji kryptis aiškiai išreiškta Barry Buzano knygoje *Žmonės, valstybės ir baimė*⁷. Be karinio saugumo, autorius taip pat skiria politinį, ekonominį, socialinį ir ekologinį saugumą. Karinio saugumo klausimai yra iš esmės valstybės gynimo problema. Politinio saugumo dėmesio centre yra grėsmės valstybės institucijoms, legitimumui, normoms ir pan., ekonominis saugumas – tai grėsmių, susijusių su pasaulinės ekonomikos tendencijomis ir vidaus ūkio pokyčiais, analizė, ekologinis saugumas yra siejamas su grėsmių, kurias kelia didėjantis aplinkos užterštumas, nagrinėjimu. Ypatingas dėmesys skiriamas socialiniam saugumui, kuris plačiau analizuojamas knygoje *Identity, Migration and New Security Agenda in Europe*⁸. Societalinis saugumas orientuotas į kolektyvinio identiteto (tautinio, religinio) išsaugojimą.

Remiantis antrąja saugumo studijų plėtros tendencija saugumo analizė sutelkiama į individą, tarptautinę bendruomenę, kultūrą ir pan. Artima šiai tendencijai yra neoliberalioji (pliuralistinė) saugumo

samprata. Priešingai realizmui, neoliberalizmas skatina analizuoti saugumą kaip tarptautinės valstybių bendruomenės išlikimo sąlygą. Anot šios teorijos atstovų (bene žymiausi yra Keohane ir Nye), šiuolaikiniame pasaulyje vis svarbesnis tampa transnacionalinis bendradarbiavimas, tarpusavio priklausomybė, naikinantys užsienio ir vidaus politikos ribą. Todėl manoma, kad reikėtų atsisakyti siauro nacionalinio saugumo sąvokos vartojimo, o verčiau kalbėti apie tarptautinio saugumo užtikrinimo galimybę. Daroma prielaida, kad valstybės, nesvarbu, kokių motyvų skatinamos, gali paaukoti dalį savų interesų, kad būtų įgyvendinti tarptautinės institucijos interesai. Liberalizmo atstovai įsitikinę, kad būtent tarptautinės institucijos gali pakeisti tarptautinių santykių principus. Vis dėlto, kaip pažymi MsSweeney, šis požiūris, dar žinomas ir kaip saugumo režimų analizė, nesugebėjo plačiau ir aiškiau pasakyti, ką turėtų reikšti toks tarptautinis saugumas, nei kaip įmanoma jį pasiekti⁹. Be to, toks sąvokos plėtimas iš esmės nenutolsta nuo realizmo prielaidų apie negatyvias tarptautinės anarchijos sąlygas, tik teigiama, kad, derinant dalį interesų, jas įmanoma iš dalies neutralizuoti net ir saugumo srityje.

Saugumo objektu taip pat siekiama paversti individus. Šiuo atveju yra analizuojamos vidinės valstybės sąlygos ir ypač žmogaus teisės ir humanitarinės intervencijos idėja. Perkeliant analizę į individo lygmenį, kvestionuojama mintis, kad suvereni valstybė yra vienintelis saugumo ir autoriteto šaltinis savo piliečiams¹⁰.

Visas čia aptartas saugumo sampratos interpretacijas, nepaisant jų įvairovės ir atsinaujinimo, galima priskirti prie konvencinės saugumo sampratos. Taip galima teigti dėl keleto priežasčių. Pirma, į saugumą žiūrima kaip į tam tikrą objektyvią būseną. Manoma, kad galima atrasti objektyviai egzistuojančias grėsmes ir pavojaus šaltinius, nesutariama tik dėl jų reikšmingumo. Antra, pagrindiniu tarptautinių santykių analizės objektu išlieka valstybė, veikianti anarchinėje tarptautinėje aplinkoje. Kaip pažymi Ole'as Waeveris, aštuntajame dešimtmetyje tarptautinių santykių studijose įvyksta neorealizmo ir neoliberalizmo sintezė¹¹. Daugeliu atvejų tai leidžia traktuoti šias kryptis kaip vieningą racionalizmo-institucionalizmo poziciją¹². Teorinės jų diskusijos netenka prasmės. Svarbiausi tampa racionalizmo ir reflektyvizmo debatai.

Reflektyvistinės saugumo studijos

Teoriškai reflektyvizmas siejamas su prancūzų postmodernizmu, vokiečių hermeneutika, vėlyvuoju L. Wittgensteinu ir socialiniu konstruktivizmu. Visas reflektyvizmo teorijas vienija ontologinių ir epistemologinių racionalizmo teorijų pagrindų kritika. Teigiama, kad būdingi racionalizmo teorijoms metodologinis individualizmas, kausalumo mechanizmo samprata ir tarptautinės sistemos kaitos šaltiųjų supratimas yra didelė kliūtis, aiškinant vykstančius tarptautinės sistemos pokyčius. Reflektyvizmo teorijos pabrėžia visų socialinių fenomenų istoriškumą, žinių ir diskurso ryšį. Galima teigti, kad tai, kas racionalistinėse teorijose yra nekvestionuojamos prielaidos, tampa reflektyvizmo studijų tyrimo objektu. Daugiausia dėmesio reflektyvizmo teorijoje skiriama proceso, kuriame individai, įvairūs kolektyviniai dariniai konstruojami kaip „socialiniai faktai“, bei šių faktų įtakos saugumo situacijai analizei.

Saugumo studijose reflektyvistinės tendencijos pradeda ryškėti aštuntajame dešimtmetyje. Apibrėžiant saugumo objektą, vis daugiau dėmesio skiriama istoriniam analizuojamų reiškinių kontekstui, kultūrai, civilizacijai, identitetui, idėjų vaidmeniui, normoms ir vertybėms. Po šaltojo karo ypač svarbia problema tampa kolektyvinio identiteto formavimasis, atskleidimas, kaip skirtingos grupės kuria viena kitos identitetą ir kaip atsiranda socialinės jų ribos. Ypač reflektyvizmo atstovus domina galios santykių formavimasis. Reflektyvistine analize siekiama atskleisti, kaip kuriamos ir intensifikuojamos grėsmės, panaudojant „vidaus–išorės“, „aš–kitas“, „identiteto–skirtingumo“, „atskirybės–bendrybės“ opozicijas¹³.

Reflektyvizmo studijose saugumas nagrinėjamas kaip socialinis konstruktas, įgaunantis konkrečią reikšmę tik esant tam tikram socialiniam kontekstui. Dėmesio centre yra atsakymas į klausimą „Kaip“ – kaip kažkas tampa saugumo problema? Kaip saugumo / nesaugumo idėjos atsiranda, plėtojamos, tampa politinių diskusijų ir diskurso objektu ir galiausiai yra institucionalizuojamos konkrečių institucijų, t. y. kaip ekonominiai, socialiniai, aplinkosaugos klausimai virsta saugumo grėsmėmis¹⁴. Konkrečiais pavyzdžiais parodoma, kad vienokia ar kitokia saugumo konceptualizacija yra poli-

tnių sprendimų ir praktikos šaltinis. Vienas iš reflektyvizmo atstovų rašė: „Kova dėl saugumo vyksta ne tik tarp tautų, bet ir tarp sąvokų. Iškovojus teisę apibrėžti, kas yra saugumas, laimimas ne tik priėjimas prie išteklių, bet ir teisė iš naujo apibrėžti saugumą ir saugumo diskursą“¹⁵. Šios idėjos plėtotė yra vadinamosios Kopenhagos mokyklos saugumo studijų kryptis¹⁶.

Saugumo samprata Kopenhagos mokykloje

Nereferuodami viso Kopenhagos mokyklos studijų turinio, kalbėsime tik apie jos idėjas, reikšmingas straipsnio tikslams. Tai saugumo kaip saugumizavimo / desaugumizavimo (*securitization / desecuritization*) samprata, intersubjektyvi grėsmių interpretacija bei saugumo ir identiteto santykis.

Saugumizavimo sąvoka yra naujadaras, įvestas į saugumo studijas Kopenhagos mokyklos ir daugiausiai yra siejamas su Ole'o Waeverio darbais¹⁷. Tai mėginimas pagrįsti saugumo sąvokos plėtrą, apibrėžiant kriterijų, leidžiantį atskirti saugumo problemą nuo, tarkime, ekonominės ar politinės. Tradicinis klausimas „Kas yra saugumas?“ pakeičiamas klausimu „Kas daro problemą saugumo problema?“.

Atsakymo į šį klausimą ieškoma, analizuojant konvencinės saugumo sampratos diskursą. Saugumas visada susijęs su išlikimu, išgyvenimu. Tarptautiniuose santykiuose tai paprastai yra valstybės (vyriausybės, teritorija, visuomenė) išlikimas. Kai teigiama, kad kuris nors objektas grasina valstybės išlikimui, susiduriama su saugumu. Grėsmės valstybės saugumui pateisina ypatingas jos apsaugos priemones. „Saugumas“ yra politika, vykdoma, nepaisant nustatytų žaidimo taisyklių, ir kuri pateikia situaciją arba kaip ypatingą politiką, arba kaip išeinančią už politikos ribų. Teoriškai kiekvienas viešas klausimas gali būti politizuotas (klausimas yra dalis viešosios politikos, ji sprendžiant reikia valstybės valdymo ir išteklių), nepolitizuotas (valstybė nesikiša į jo sprendimą) ir saugumizuotas (klausimas yra pateikiamas kaip egzistencinė grėsmė, jį spręsti reikia ypatingų priemonių, ir pateisinami veiksmai, išeinantys už normalios politinės procedūros rėmų)¹⁸.

Saugumizavimo analizėje išskiriama: 1) referencijos objektai. Tai objektai, kurių egzistencijai kyla pavojus ir kurių teisė išlikti nekelia abejo-

nių. Referencijos objektai skiriasi atsižvelgiant į saugumo sektorių, tačiau pagrindiniais yra laikomi valstybė ir tauta; 2) saugumizuojantys veikėjai – veikėjai, kurie saugumizuoja dalykus, nurodydami referencijos objektą, kurio saugumui iškilo grėsmė. Tai daugiausiai politinis elitas; 3) funkciniai veikėjai – tie, kurie turi įtakos situacijos dinamikai, stabdo arba skatina saugumizavimą. Pavyzdžiui, ekologinio saugumo atveju tai gali būti gamykla, teršianti aplinką. Kartais saugumizavimas yra institucionalizuojamas, t. y. problemai spręsti kuriamos biurokratinės procedūros, karinės struktūros. Saugumizavimas yra intersubjektyvus procesas, kuriuo konstruojamas bendras grėsmės supratimas.

Kyla klausimas, kokie yra saugumizavimo kriterijai? Kas leidžia teigti, kad problema yra saugumizuota? Atsakymo į šį klausimą reikia ieškoti teksto analizėje, atsižvelgti į problemos pateikimo formą. Problema pateikiama kaip egzistencinė grėsmė, o jos sprendimas – kaip absoliutus prioritetas. Teigiama, jei problema nebus išspręsta dabar, vėliau bus vėlu, neliks kam ištaisyti klaidos. Reikalaujama ją spręsti, taikant ypatingas priemones (pažeisti teisėtą sprendimų priėmimo procedūrą, nepaisyti žmogaus teisių, išlaptinti, panaudoti valstybės išteklius specifiniams nenumatytiems tikslams). Trumpai būtų galima pasakyti: kai saugumizuojantis veikėjas panaudoja egzistencinės grėsmės retoriką ir kartu pašalina klausimą iš „normalios politikos“ dienotvarkės, turime saugumizavimo atvejį¹⁹. Saugumizavimas rezultatyvus, kai saugumizuojantis veikėjas pajėgia pakeisti teisėtą sprendimų priėmimo procedūrą ir situacijos dalyviai su tuo sutinka.

Ole'as Waeveris saugumizavimą apibrėžia kaip kalbos aktą, tuo pabrėždamas, kad aprašant saugumo politiką kaip saugumizavimo–desaugumizavimo dinamiką, nesiekama pateikti objektyvaus pasaulio vaizdo, parodyti „tikrąsias“ grėsmes ir pan. Saugumizavimo analizės tikslas yra mėginimas suprasti procesą, kuriuo yra konstruojama tai, kas suprantama kaip grėsmė. Saugumizavimas yra pasakymas (*utterance*), tariant žodžius, kažkas yra padaroma – paskelbiama nepriklausomybė, lažinamasi, įsipareigojama ir t. t. Tiriant saugumą kaip kalbos aktą, praktiką, ieškoma atsakymo į tokius klausimus: kas gali „daryti“ arba „teigti“ saugumą, kokiais klausimais, kokiomis sąlygomis, kokių pasiekama rezultatų?²⁰

Remiantis saugumo, kaip saugumizavimo, samprata, kritiškai vertinamas nacionalinio saugumo fetišizavimas. Saugumo retorika suteikia valdančiam elitui galimybę panaudoti „grėsmes“, sprendžiant vienadienes problemas, pagrįsti demokratijos apribojimus. Problemos saugumizavimas reiškia nesugebėjimą ją spręsti įprastos politikos priemonėmis. Kartais saugumizavimas yra neišvengiamas, pavyzdžiui, agresijos atveju; taip pat saugumizavimas yra būdas atkreipti dėmesį į kai kurias problemas, pavyzdžiui, ekologines. Tačiau iš esmės Kopenhagos mokykla simpatizuoja desaugumizavimui, kuris reiškia klausimo gražinimą į viešosios diskusijos sritį, pašalinant jį iš „grėsmės–gynybos“ logikos sekos²¹.

Saugumizavimo studijų metodas yra diskurso analizė, kurios tikslas atsakyti į klausimus, kada, kaip ir kas apibrėžia ką nors kaip grėsmę saugumui. Analizės objektas – tekstai (daugiausiai oficialūs), kuriuose ieškoma saugumizavimo logikos, o ne siekiama išsiaiškinti „tikrąsias“ tekstų autorių intencijas. Apibrėžiant diskursą, remiamasi M. Foucaulto idėjomis, taip pat viena iš įtakingiausių tarptautinių santykių reflektvizmo studijoms knyga – Ernesto Laclau ir Chantalo Mouffe „Hegemonija ir socialistinė strategija: į radikalią demokratinę politiką“ (*Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*)²².

Diskursas suprantamas kaip santykinis totalumas, kuris konstituuoja ir organizuoja socialinius santykius pagal tam tikrą reikšmių struktūrą. Reikšmės „egzistuoja“ diskursyvioje erdvėje nepaliaujamo tapsmo būsenos. Kiekvienas diskursas mėgina suteikti reikšmės santykinį pastovumą, siekdamas dominuoti diskursyvioje erdvėje, sukonstruojant centrą ir apribojant kitų reikšmių srautą. Santykinis reikšmių pastovumo fiksavimas vadinamas diskurso artikuliumu, išskiriant tam tikrus diskurso sankirtos taškus (*nodal points*)²³.

Politinei erdvei būdinga diskursų įvairovė, mėginimai artikuliuoti reikšmes iš įvairiausių pozicijų. Politinės erdvės artikuliuojimas vyksta pagal ekvivalencijos, arba skirtingybės, logiką. Ekvivalencijos logika charakterizuojama tikrovės padalijimu į dvi priešingas, viena kitą neigiančias dalis. Tokia logika skatina politinės erdvės susiaurinimą, daugybės galimų reikšmių atmetimą. Skirtingybės logika sie-

kia padidinti komunikujančių pozicijų skaičių, tai – politinės erdvės išplėtimas. Paprastai politinė konfrontacija vyksta santykiškai susiformavusioje politinėje erdvėje, kurią sudaro praktikų įvairovė, kaip visuma, neapimama jokios politinės jėgos²⁴.

Iš esmės diskursyvos erdvės artikuliacija yra socialinių objektų konstravimas, jų identifikavimas. Saugumizavimas yra vienas iš diskursyvos erdvės artikuliacijos būdų, tai socialinių praktikų, struktūruotų pagal saugumo logiką, „atradimas“, leidžiantis naujai pažvelgti į saugumo ir kolektyvinio identiteto santykį. Pabrėžiama, kad valstybės neturi ikidiskursinio, nekintamo identiteto. Saugumo ir užsienio politika yra jo konstrukcijos ir rekonstrukcijos būdas. Būdingas tautinei valstybei politinės erdvės padalijimas į valdomą „vidų“ ir anarchinę „išorę“ yra pagrindinė prielaida konstituoti „išorę“ kaip grėsmę, pavojų „vidui“²⁵.

Toliau straipsnyje po šio trumpo teorinio įvado apžvelgsime saugumo konceptualizacijas Lietuvos politiniame diskurse bei išskirsime kai kurias jos saugumo ir užsienio politikos saugumizavimo praktikas.

Saugumo samprata Lietuvos politiniame diskurse

Nesunku pastebėti, kad Lietuvos politinis gyvenimas yra konceptualizuojamas saugumo (grėsmių, pavojų, priešų etc) terminais. Valstybės ir tautos saugumas yra pagrindinė Lietuvos politinio diskurso tema. Ji aptariama politikų kalbose, diskusijose, žiniasklaidoje ir oficialiuose dokumentuose. Straipsnyje saugumo sampratos dinamika nagrinėjama daugiausiai remiantis Lietuvos nacionalinio saugumo pagrindais (1996) ir susijusiais projektais, diskusijomis ir t. t. Pirmu mėginimu oficialiai konceptualizuoti nacionalinio saugumo sampratą reikėtų laikyti 1990 m. pabaigoje parengtą Krašto apsaugos departamento projektą „Nacionalinio saugumo koncepcijos metmenys“. Po to iki 1996 metų pasirodė dar bent penki projektai. Tai – Filosofijos, sociologijos ir teisės instituto mokslininkų grupės projektas (1992), Prezidento Algirdo Brazausko dekretu sudarytos darbo grupės, vadovaujamos Gedimino Kirkilo, projektas (1993), Seimo opozicijos grupės (Česlovas Stankevičius, Algirdas Saudargas ir kiti) projektas (1993), Vytauto Petkevičiaus, tuometinio Sei-

mo Saugumo komiteto pirmininko grupės projektas (1994) ir Nacionalinio saugumo koncepcijos tobulinimo grupės, sudarytos iš pagrindinių Seime atstovaujama partijų atstovų, projektas (1995). Pastarasis tapo 1996 metais patvirtinto įstatymo pagrindu.

Straipsnyje tekstų analizė remiasi prielaida, kad Lietuvos politinėje erdvėje vyksta dviejų pagrindinių diskursų, kuriuos čia apibrėšime kaip suvereniteto ir integracijos diskursus, artikuliacija. Suvereniteto diskursas yra susijęs su tautinės valstybės identiteto konstravimu. Jam būdinga vidaus ir išorės, identiteto ir skirtingybės, *mes* ir *kito* priešprieša. J. Bartelonas tai apibrėžia kaip „konflikto dialektiką“, kurioje „identitetas ir skirtingybė traktuojamos kaip sąvokos, kurios logiškai implikuoja viena kitą“²⁶. Suvereniteto diskurse valstybės identitetas konstruojamas per santykį su skirtingybe. Kaip taikliai pažymėjo W. Connolly, „skirtingybė virsta grėsmė, o grėsmė – energija, nukreipta į dogmatizavimą“²⁷.

Integracijos diskursas yra susijęs su integracijos ir globalizacijos procesais bei su tautinės valstybės kaita²⁸. Suvereniteto diskurse tauta ir valstybė yra ontologizuojamos, tuo tarpu integracijos diskurse tauta neturi ikidiskursyvos esmės, o valstybė yra traktuojama instrumentiškai žmogaus teisių atžvilgiu. Šių diskursų tyrimuose suvereniteto diskursas charakterizuojamas ekvivalencijos, o integracijos – skirtingybės logika. Sankirtos taškai, susiejantys abu diskursus, yra tautos, valstybės ir saugumo sampratos. Taigi Nacionalinio saugumo pagrindų bei projektų analizėje pirmiausiai ir kreipsime dėmesį į šių sąvokų sampratą.

Nacionalinio saugumo koncepcijos metmenys (projektas, 1990)

1990 metų balandį įsteigtas Krašto apsaugos departamentas nuo pat pirmųjų savo egzistavimo dienų daug dėmesio skyrė saugumo koncepcijai formuluoti. Tų pačių metų spalį pasirodė pirmasis Nacionalinio saugumo koncepcijos metmenų projektas, parengtas departamento. Tai nedidelis, keturių puslapių tekstas, kuriame glaustai suformuluota nacionalinio saugumo samprata bei pagrindiniai saugumo politikos uždaviniai. Atliekant dokumento analizę svarbu

atsižvelgti į tai, kad ją rengiant Lietuva dar neturėjo tarptautinio pripažinimo, joje sovietinės okupacijos sąlygomis veikė ir iš naujo steigiamos Lietuvos Respublikos, ir senos sovietinės institucijos. Nepaisant to, kai kurios metmenų projekte suformuluotos nuostatos tapo Lietuvos užsienio ir saugumo politikos pagrindu iki Rusijos kariuomenę išvedant iš Lietuvos (1993 m. rugpjūčio 31 d.).

Jau iš pirmo projekto teiginio: „Nacionalinis saugumas – būtina tautos išlikimo ir vystymosi sąlyga, užtikrinanti jos tęstinumą“²⁹ aiškėja orientacija į tautinę valstybę. Toliau, apibrėžiant saugumo objektą, tauta neminima, apsiribojama valstybe ir piliečiais, kurių saugumas suprantamas labai plačiai, išskiriant „dvasinį, ekologinį, ūkinį, civilinį ir karinį“ aspektus. Šis teksto nevienareikšmiškumas išreiškia laikotarpio aktualijas – būtinybę, siekiant tarptautinio Lietuvos pripažinimo, išlaikyti visų Lietuvoje gyvenančių tautybių paramą, tačiau taip pat neprarasti lietuvių tautinio pakilimo dvasios. Su laikmečio aktualijomis susijęs ir prieštaravimas tarp tikslo „įsijungti į bendrą Europos saugumo sistemą“ ir neutraliteto siekio, tampant „padidinto pasitikėjimo zona tarp Rytų ir Vakarų“³⁰.

Tekste nėra atviro grėsmių ar priešų įvardijimo, tačiau netiesiogiai galima suprasti, kad tai tada dar egzistavusi TSRS (jos kariuomenės buvimas Lietuvoje ir bendra siena). Draugiškomis įvardijamos Baltijos ir Skandinavijos valstybės.

Apibendrinant galima teigti, kad pirmasis mėginimas apibrėžti Lietuvos saugumą yra toks pat miglotas kaip ir tarptautinio pripažinimo siekiančios valstybės ateitis. Jame jau ryškėja suvereniteto diskurso reikšmės, tai rodo tautos, kaip fiksuotos duotybės, samprata bei valstybės tapatinimas su tautine valstybe, taip pat nedrąsus mėginimas supriešinti jos „vidų“ ir „išorę“. Dokumente įmanoma išvengti vakarietišką saugumo politikos orientaciją, nors neatmetamos ir kitos galimybės.

*Lietuvos Respublikos nacionalinio
saugumo koncepcija (projektas, 1992)*

Po tarptautinio Lietuvos nepriklausomybės pripažinimo 1991 metų rudenį nacionalinio saugumo koncepcijos kūrimo klausimas spren-

džiamas pasitelkiant ne tik politinį, bet mokslinį šalies potencialą. 1992 m. Krašto apsaugos ministerija sudarė sutartį su Filosofijos, sociologijos ir teisės institutu dėl koncepcijos projekto parengimo³¹. Retrospektyviai galima teigti, kad mokslininkų parengtas projektas neatitiko Lietuvos politinio elito poreikių ir buvo tyliai atmestas. Vėliau pagrindinės politinės partijos pateikė savąją nacionalinio saugumo sampratą (buvo parengti dar trys projektai), kuriuose, beje, nesunku atsekti kai kuriuos mokslininkų projekto teiginius. Nepaisant kritinio 1992 m. koncepcijos projekto vertinimo, šis 20 puslapių tekstas gana simptomiškai išreiškia tam tikrą saugumo konceptualizacijos ir Lietuvos politinio identiteto tapsmo etapą.

Nacionalinis saugumas projekte apibrėžiamas kaip „palankių sąlygų palaikymas piliečio, tautos ir valstybės interesams realizuoti, minimalizuojant destabilizuojančias grėsmes bei pavojus“³². Tai gi saugumo objektams priskiriami pilietis („laisvės ir teisių užtikrinimas“), tauta („lietuvių tautos identiteto išsaugojimas“) ir valstybė („nepriklausomybės įtvirtinimas ir išsaugojimas“).

Dokumente tautos ir valstybės sampratos atsiskleidžia per vidaus ir išorės grėsmių apibrėžimą. Išorės grėsmės – tai Rusijos Federacija, NVS, Rytų Europos regiono nestabilumas, potenciali ekonominė ir finansinė priklausomybė nuo kitų valstybių³³.

Prie vidaus grėsmių priskiriami nepalankūs politiniai, ekonominiai, socialiniai, ekologiniai, kultūriniai visuomenės raidos veiksniai, pvz., „nepalankios sąlygos mokslo potencialo reprodukcijai“, „neigiami demografiniai reiškiniai“ ir pan. Galima teigti, kad į saugumo politikos sritį patenka visos tuo metu išryškėjusios visuomeninio ir politinio gyvenimo problemos. Patvirtinus tokį dokumentą, būtų įteisintas neribotas visuomeninio gyvenimo politizavimas ir saugumizavimas.

Projekte plėtojama pastovaus, „duoto“ tautinio identiteto samprata; jo išsaugojimas ir išgryninimas siejamas su „maksimaliai įmanoma nepriklausomybe tiek nuo Rytų, tiek nuo Vakarų“³⁴. Kuriamas Lietuvos, kaip „valstybės tarpininkės“ tarp Rytų ir Vakarų įvaizdis. Saugumui užtikrinti svarbiais laikomi santykiai su Baltijos ir Skandinavijos valstybėmis. Taip pat perspektyvia ir siektina pripažįstama Baltijos jūros valstybių regiono idėja.

Ši glausta projekto apžvalga leidžia teigti, kad jame pateikiamai saugumo sampratai būdingos suvereniteto diskurso reikšmės. Aiški vidaus / išorės diferenciacija, vienareikšmis grėsmių identifikavimas, tautos ir valstybės sampratos rodo projekto ryšį su racionalizmo (realizmo / neorealizmo) paradigma. Projekte pabrėžiama orientacija į kultūrinį ir politinį uždaramą neatitiko bendros pasaulio atvirumo atmosferos; nieko nuostabaus, kad jis netapo oficialiu dokumentu.

Lietuvos nacionalinio saugumo pagrindai (1996)

1996 m. gruodį Seimo patvirtinti Nacionalinio saugumo pagrindai (NSP) buvo parengti nacionalinio saugumo koncepcijos tobulinimo grupės, sudarytos 1994 metų pabaigoje. Grupę sudarė visų Seime atstovaujamų partijų atstovai, galima sakyti, kad dokumentas išreiškia bendrą Lietuvos politinio elito poziciją nacionalinio saugumo klausimais. Per praėjusius penkerius metus nuo pirmojo koncepcijos projekto iki Seimo patvirtinto dokumento Lietuvos užsienio ir saugumo politika įgavo aiškia vakarietišką kryptį. Nuo 1994 metų narystė NATO ir Europos Sąjungoje tapo pagrindiniais Lietuvos užsienio ir saugumo politikos tikslais. Tačiau nors dokumente įtvirtinamos šios integracinės nuostatos, saugumo sampratos turinys jame mažai skiriasi nuo 1992 metų plačiai kritikuoto mokslininkų grupės projekto.

Nacionalinio saugumo pagrinduose konstruojama tipinė tautinės valstybės saugumo samprata. Kaip buvo minėta, jos prielaida yra tikrovės padalijimas į priešiškus *mes* ir *kiti*. *Mes* dokumente – tai Lietuvos valstybė kaip „neatskiriama Europos tautų bendrijos dalis, Europos Sąjungos šalis, Baltijos, Vidurio Europos ir Šiaurės valstybės, JAV. Valstybių santykiai *mes* srityje apibrėžiami integracijos, kooperacijos ir bendradarbiavimo terminais³⁵. *Kiti* – tai „netvirtos demokratijos valstybės“, iš kurių įvardijama Baltarusija ir Karaliaučiaus kraštas. Jų grėsmingumas pateikiamas kaip objektyviai egzistuojanti duotybė, „specifinės geopolitinės aplinkos“ rezultatas³⁶. Santykių su *kitais* pobūdis išreiškiamas grėsmės prevencijos frazėmis: „niekada ir jokia pavidalu nesijungti į jokias buvusios SSRS pagrindu kuriamas naujas politines, karines, ekonomines ir kitokias valstybių sąjungas bei sandraugas“,

„siekti Karaliaučiaus krašto demilitarizavimo ir Lietuvos interesams neprieštaraujančios raidos“³⁷. Dokumente detaliai išvardijami Lietuvos valstybei gresiantys „rizikos veiksniai ir pavojai“. Kiekvienas, susipažinęs su šiuolaikiniu tarptautinės politikos kontekstu, nesunkiai iššifruos, kad jų šaltinis – Rusija³⁸.

Dokumento priklausymą suvereniteto diskursui rodo ir valstybės bei tautos sampratos. Tauta charakterizuojama pastoviu identitetu, kurio grynumo, natūralumo apsauga yra vienas iš esminių saugumo politikos tikslų. Valstybė turi apsaugoti tautą nuo „veiksnių, silpninančių tautos imunitetą ir tapatumą“, nuo „tautinių vertybių nesaugojimo“ bei nuo „antihumanistinės, prievartą propaguojančios pseudokultūros plitimo“³⁹. Valstybė dokumente suprantama kaip tautinė valstybė su gana ryškiais gerovės valstybės elementais. Apibrėžiant grėsmes valstybės teritoriniam vientisumui ir suverenitetui, saugumas išskaldomas į politinį, karinį, ekonominį, socialinį, tautinį, kriminalinį sektorius, t. y. dokumente orientuojamasi į ypač plačią saugumo sampratą.

Iš pateiktos analizės matyti, kad dokumente pateikiama saugumo samprata remiasi racionalizmo teorijų prielaida, jog valstybės prioritetai ir grėsmės yra lengvai ir vienareikšmiškai apibrėžiami, ir kad jie, nepaisant sąveikos su kitomis valstybėmis bei institucinės dinamikos poveikio, lieka tie patys. Tokia saugumo samprata provokuoja priešiskumą užsienio politikoje ir sudaro prielaidas saugumizavimo praktikai vidaus politikoje. Nesunku rasti šią išvadą patvirtinančių pavyzdžių, ypač gilinantis į privatizacijos procesus, santykius su Rusija. Tačiau taip pat negalima nepastebėti, kad aktyvus dalyvavimas euroatlantinėje integracijoje vis labiau skatina desaugumizavimo tendencijas. Pailiustruosime šią išvadą Lietuvos–Lenkijos santykių raidos analize, nagrinėjant juos kaip saugumizavimo / desaugumizavimo procesų sąveiką.

Lietuvos–Lenkijos santykių raida

Lietuvos santykiai su jokia kita valstybe nepatyrė tokios prieštaringos raidos kaip santykiai su Lenkija. Pagal santykių pobūdį joje nuo 1990 metų galima išskirti tris etapus: pirmajam (1990 metų kovas–1991-ųjų rugpjūtis) būdinga besąlygiška Lenkijos parama Lietuvos

nepriklausomybės siekiam (išskyrus oficialų jos pripažinimą), antrąjį (iki 1994 metų) charakterizuoja didėjanti įtampa ir priešiškus, pastebimai sustiprėję 1991 metų pabaigoje – 1992 metų pradžioje. 1994 metais prasidėjęs glaudus šalių bendradarbiavimas, ypač politinis ir karinis, yra svarbiausias trečiojo etapo požymis. Sunku paaikškinti tokius kraštutinumus, neperžengiant racionalistinės (neorealistinės) tarptautinių santykių sampratos rėmų. Pamėginkime pažvelgti į juos per šalių politinio identiteto tapsmo ir su tuo susijusios saugumo ir užsienio politikos prizmę. Tam trumpam grįžkime prie jų istorijos.

1991 m. pabaigoje Lietuvos krašto apsaugos ministras Audrius Butkevičius Lenkiją pavadino didžiausia grėsme Lietuvos saugumui, o tuometinis Lenkijos Prezidentas L. Valesa laiške Vytautui Landsbergiui valstybių santykius apibūdino kaip „artimus kritiškiems“⁴⁰. Buvo net teigiama, kad santykiai tuo laikotarpiu buvo kai kuriais atvejais net „prastesni nei prieš karą“⁴¹. Nesutarimų kilo dėl dviejų problemų – oficialaus Vilniaus krašto, kaip neatsiejamos Lietuvos dalies, pripažinimo ir dėl lenkų mažumos padėties Lietuvoje. Vilniaus problema buvo susijusi su praeities vertinimu. Lietuvos politikai siekė, kad sutartyje su Lenkija būtų pripažinta Vilniaus okupacija 1920 metais ir pažymėta, jog Lenkija atsisako visų teritorinių pretenzijų į Vilnių ir Vilniaus kraštą. Lenkija, teigdama, kad dabartinė situacija ir istorinė praeitis nesietini dalykai, atsisakė tokią nuostatą įtraukti į sutartį.

Su Vilniaus kraštu tiesiogiai susijusi ir kita Lietuvos–Lenkijos santykių problema – lenkų mažumos padėtis Vilnijoje. 1991 m. rugsėjį Aukščiausioji Taryba paleido Vilniaus ir Šalčininkų vietines tarybas, kurių nariai, kaip buvo teigiama, palaikė 1991 m. rugpjūčio pučą Maskvoje bei siekė įtvirtinti politinę autonomiją šiuose rajonuose ir įvedė tiesioginį valdymą. Lenkijos politikai sprendimą paleisti vietines tarybas traktavo kaip kėsinimąsi į lenkų mažumos Lietuvoje teises ir identitetą. Situaciją dar labiau paaštrino kai kurie nacionalistiškai nusiteikuso Lietuvos politinio ir kultūrinio elito teiginiai. Bene didžiausio atgarsio susilaukė profesoriaus Z. Zinkevičiaus publikacijos, kai jis lenkus, gyvenančius Vilnijoje, pavadino asimiliuotais ir savo identitetą praradusiais „polonizuotais lietuviais“. Jo įsitikinimu, kiekvieno išsilavinusio lietuviu pareiga yra šviesti ir „atlietuvinėti“ tuos žmones⁴².

Tuometiniai Lietuvos–Lenkijos santykiai buvo svarbi Lietuvos valstybės saugumo ir užsienio politikos formavimosi fazė. 1991–1993 metais dar tik besikuriančiai valstybei reikėjo ne tik atrasti savo vietą pasaulyje ar regione, jai reikėjo dar pačiai suvokti, kas ji yra ir ko turėtų siekti. Kaip parodė pokomunistinių šalių valstybingumo raidos analizė, „politika, nukreipta į tam tikros tautos politinės bendruomenės raidą, atkūrimą, nebūtinai sutampa su demokratizacijos procesu. Problemų iškyla tada, kai nacionalinis identitetas, sukurtas lyg tam tikra įsivaizduojamos bendruomenės forma, įtvirtinanti ribų svarbą, supriešina save su kitoms politinėms bendruomenėms“⁴³. Būtent toks supriešinimas įvyko, aktualizuojant Vilniaus klausimą, kuris nebuvo tik paprastas noras įtvirtinti valstybės teritorinį vientisumą ar jos sienų neliečiamumą. Vilnius yra ypatingas istorinis simbolis, jo okupacija turėjo lemiamą įtaką tarpukario Lietuvos saugumo ir užsienio politikai. Aptariamuoju laikotarpiu Lietuvoje dar tik formavosi naratyvas, pagrindžiantis Lietuvos valstybės sampratą. Vienas iš galimų variantų buvo atsigręžimas į tarpukario Lietuvą, jos patirtį ir pamokas bei noras kurti tautinėmis vertybėmis grindžiamą valstybę. Šiame kontekste Lenkijos atsisakymas diskutuoti istoriniais klausimais, kai kurių Lietuvos politikų buvo interpretuojamas kaip potenciali grėsmė Lietuvos valstybei. Lietuvos politiniame diskurse vyko Lenkijos grėsmės konstravimas. Su tuo neabejotinai susijęs Lietuvos–Lenkijos draugystės ir bendradarbiavimo sutarties pasirašymo uždelsimas net iki 1994 metų. Būdingas antram Lietuvos–Lenkijos santykių raidos etapui Lenkijos saugumizavimas yra susijęs su suvereniteto diskurso reikšmių įsitvirtinimu Lietuvos diskursinėje erdvėje.

1994 metais prasidėjęs Lietuvos–Lenkijos suartėjimas sutampa su bendru Lietuvos užsienio ir saugumo politikos posūkiu į Vakarus, aiškiai išreikštu šalies Prezidento laiške NATO generaliniam sekretoriui (1994, sausis). Lenkijai šiame vakarėjimo procese skiriamas Lietuvos tilto į Vakarus vaidmuo. Nuo tada Lietuvos politiniame diskurse intensyvėja Lietuvos, kaip Vidurio Europos valstybės, identiteto konstravimas. Jis yra lydimas vis glaudesnio bendradarbiavimo su Lenkija visais lygiais. Ypač svarbus vaidmuo skiriamas kariniam bendradarbiavimui.

Šį glaudaus bendradarbiavimo procesą epizodiškai užtemdo lenkų mažumos Lietuvoje ir lietuvių mažumos Lenkijoje problemos. Tai leidžia teigti, kad Lietuvos–Lenkijos suartėjimas (vadinamoji „strateginė partnerystė“) tiesiogiai sunkiai sietinas su įtampos prižasčių pašalinimu. Niekur nedingo skirtingas istorijos interpretavimas bei lenkų mažumos problemos Pietryčių Lietuvoje. Pavyzdžiui, 1998 metais Vilniaus rajono taryba paskelbė lenkų kalbą antrąja oficialia regiono kalba tuo prieštaraudama Lietuvių kalbos įstatymui. Lietuva ir Lenkija tebereiškia abipuses pretenzijas švietimo politikos klausimais. Tačiau nei Lietuva, nei Lenkija nevertina šių faktų kaip grėsmės saugumui. Jų sprendimui 1999 metais buvo sudaryta dvišalė komisija. Lenkijos saugumizavimą pakeitė desaugumizavimas, reiškiantis, anot Ole'o Waeverio, „saugumizuotos problemos grįžimą į įprastą viešosios diskusijos sferą“. Tai rodo, kad integracijos diskurso reikšmės taip pat lemia Lietuvos politinio identiteto tapsmą.

Baigiamosios pastabos

Straipsnyje mėginta parodyti, kad tautinės valstybės identiteto konstravimas yra logiškai susijęs su jos užsienio ir saugumo politikos saugumizavimu. Tokia išvada daroma atskleidus ryšį tarp tautinės valstybės identiteto ir konvencinės saugumo sampratos (neorealizmo), kuriai būdingas tikrovės, suprantamos kaip suverenių valstybių sistema, suskaidymas į stabilų, valdomą suverenios valstybės, „vidų“ ir anarchišką, neprognozuojamą „išorę“. Tautinės valstybės identitetas formuojasi per grėsmių valstybei konstravimą.

Šią teorinę išvadą patvirtina saugumo konceptualizacijos ypatybės Lietuvos politiniame diskurse. Nereferuojant visos politinio diskurso įvairovės, galima teigti, kad jame išsiskiria dvi viena kitai įtaką darančios tendencijos – suvereniteto ir integracijos. Suvereniteto diskurse valstybės saugumas suprantamas kaip geopolitiškai sąlygotų nuolatinių grėsmių valstybei ir tautai identifikavimas ir jų neutralizavimas. Kaip rodo oficialių, saugumo sampratą apibūrinančių dokumentų ir jų projektų analizė, juose vyrauja suvereniteto diskurso reikšmės, pagrindžiančios tautinės valstybės saugumo po-

litiką. Nesunku pastebėti, kad 1996 metų pabaigoje Seimo patvirtuose Nacionalinio saugumo pagrinduose, apibrėžiant grėsmes, yra universalizuojamos 1994–1996 metų socialinės-politinės realijos, o tai sudaro tolesnio Lietuvos saugumo ir užsienio politikos politizavimo ir saugumizavimo prielaidas.

Kita vertus, Lietuvos nacionalinio saugumo pagrinduose taip pat įtvirtinami integraciniai Lietuvos užsienio ir saugumo politikos tikslai (narystė NATO ir Europos Sąjungoje). Instrumentinė šios euroatlantinės orientacijos motyvacija – (integracija kaip tautinės valstybės apsaugojimo nuo išorinių grėsmių instrumentas) rodo, kad integracinių užsienio ir saugumo politikos siekių pagrindimas išlieka suvereniteto diskurso reikšmių lauke. Vakarietiškos tautinės valstybės identiteto konstravimo prielaida yra tikrovės suskaldymas į taikos (*mes* – Vakarai) ir grėsmės (*jie* – neprognozuojami Rytai) zonas. Tačiau dalyvavimas euroatlantinėje integracijoje skatina tarptautinę socializaciją ir silpnina simbolinį tautos ir valstybės ryšį⁴⁴. Taikos ir grėsmės zonų riba praranda pastovumą, tampa paslanki. Vyksta palaiptinė tautinės valstybės identiteto erozija. Ji sukelia desaugumizavimo procesus. Tai gana ryškiai iliustruoja Lietuvos–Lenkijos santykių raida. 1991–1992 metais Lietuvos politiniame diskurse atgaivintą Lenkijos, kaip grėsmės Lietuvos valstybingumui, įvaizdį integracijos procese pakeičia Lenkijos, kaip Lietuvos partnerės kelyje į Vakarus, įvaizdžio konstravimas.

NUORODOS

¹ Buzan B. *New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century* // *International Affairs*, 1991, vol. 67, no 4, p. 432.

² McSweeney B. *Security, Identity and Interests: A Sociology of International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. P. 163.

³ Galima nurodyti tikslią racionalizmo ir reflektyvizmo, kaip dviejų priešingų paradigmų, išskyrimo datą – 1988 metai. Robertas Keohane'as prezidentiniame kreipimesi į Tarptautinių studijų asociacijos narius pabrėžė, kad šalia racionalistinių būtina taip pat pripažinti ir reflektyvistinių studijų indėlį į tarptautinių santykių analizę (Žr. Keohane R. O. *International Institutions Two Approaches* // *International Studies Quarterly*. 1988, vol. 32, no 4, p. 379–396). Nuo tada šis išskyrimas

įgauna vis platesnį pripažinimą. Racionalizmas vyrauja Jungtinėse Amerikos Valstijose, reflektyvizmas populiariesnis Didžiojoje Britanijoje. Tuo tarpu Vakarų Europoje, Skandinavijoje sunku išskirti vyraujančią poziciją, nors galima pastebėti reflektyvistinių studijų plėtrą.

⁴ Kai kurie autoriai skiria tris metateorines pozicijas: konstruktyvizmą, racionalizmą ir postmodernistines teorijas (reflektyvizmą). Tačiau tenka konstatuoti, kad visų trijų samprata dar nėra nusistovėjusi (Žr.: Adler E. *Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics* // *European Journal of International Relations*. 1997, vol. 3, no 3, p. 319–63; Smith S. *New Approaches to International Theory* // Baylis J., Smith S. (eds.) *The Globalization of World Politics*. Oxford University Press, 1997. P. 165–190; Ruggie J. G. *Constructing the World Polity: Essays on International Institutionalization*. London and New York: Routledge, 1998; Christiansen T., Jorgensen K. E. and Wiener A. *The Social Construction of Europe* // *Journal of European Public Policy*. 1999, vol. 6, no 4.

⁵ Walt S. *The Renaissance of Security Studies* // *International Studies Quarterly*. 1991, vol. 35, no 2, p. 212.

⁶ Dalby S. *Creating the Second Cold War: The Discourse of Politics*, London: Pinter. 1990. P. 4–16.

⁷ Buzan B. *People, States and Fear*. Hamel Hempstead: Harvester Wheatsheaf. 1991. (Buzan B. Žmonės, valstybės ir baimė: Tarptautinio saugumo studijos po Šaltojo karo. Vilnius: Eugrimas, 1997).

⁸ Waever O., Buzan B. et al. *Identity, Migration and New Security Agenda in Europe*. London: Pinter Publisher, 1993.

⁹ McSweeney B. *Security, Identity and Interests: A Sociology of International Relations*, p. 49–52.

¹⁰ Krause K., Williams M. *From Strategy to Security: Foundations of Critical Security Studies* // Krause K., Williams M. (eds.) *Critical Security Studies*. London: UCL Press, 1997. P. 43.

¹¹ Waever O. *Figures of International Thought: Introducing Persons instead of Paradigms* // Neumann I., Waever O. (eds.) *The Future of International Relations: Masters in the Making*. London, New York: Routledge, 1997. P. 18.

¹² Wind M. *Rediscovering Institutions: A Reflectivist Critique of Rational Institutionalism* // Jorgensen K. E., (ed.) *Reflective Approaches to European Governance*. London: Macmillan Press, 1997. P. 24.

¹³ Walker R. B. J. *Inside/Outside: International Relations as Political Theory*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.

¹⁴ Lipschutz R. *On Security* // Lipschutz R. (ed.) *On Security*. New York: Columbia University Press, 1995. P. 1–2.

¹⁵ *Ibidem*, p. 8.

¹⁶ Kopenhagos mokyklos pradžia siejama su Taikos ir konfliktų tyrimo centro (dabar – Kopenhagos taikos ir konfliktų tyrimo institutas) įsteigimu 1985 metais.

Susitelkusi veikti pagal Centro programą „Nemilitariniai Europos saugumo aspektai“ mokslininkų grupė sudaro mokyklos branduolį. Iš jų žinomiausi yra Barry Buzan ir Ole Waever. Mokykla turi vis didesnę įtaką ne tik Skandinavijos šalyse, bet ir Didžiojoje Britanijoje, Vokietijoje, Pietų ir Vidurio Europoje. Tai patvirtina 1996 metais prasidėjusi diskusija mokykloje keliamais klausimais tarptautinių santykių žurnaluose, mokslinėse konferencijose (Žr.: McSweeney B. Identity and Security: Buzan and the Copenhagen School // *Review of International Studies*. 1996, vol. 22, no 1, p. 81–94; McSweeney B. Durkheim and the Copenhagen School: A Response to Buzan and Waever // *Review of International Studies*. 1998, vol. 24, no 1, p. 137–140; Buzan B., Waever O. Slippery? Contradictory? Sociologically Untenable? The Copenhagen School Replies // *Review of International Studies*. 1997, vol. 23, no 2, p. 143–152; Huysmans J. Revisiting Copenhagen: Or, On the Creative Development of a Security Studies Agenda in Europe // *European Journal of International Relations*. 1998, vol. 4, No 4, p. 479–506; Neumann I. B. Identity and the Outbreak of War: Or Why the Copenhagen School of Security Studies Should Include the Idea of ‘Violatisation’ in Its Framework for Analyses // *International Journal of Peace Studies*. 1998, vol. 3, no 1. p. 105–125; Williams M. Comment on the Copenhagen Controversy // *Review of International Studies*. 1998, vol. 24, no 3, p. 435–441.

Artimas mokyklai idėjas plėtoja Iver Neumann (Norvegija), Pertti Joenniemi (Suomija), Thomas Diez (Vokietija), Jef Huysmans, Michael Williams (Didžioji Britanija) ir daugybė kitų mažiau žinomų mokslininkų.

¹⁷ Waever O. Securitization and Desecuritization // Lipshutz R. D. (ed.) *On Security*.

¹⁸ Buzan B., Waever O., de Wilde J. *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder, CO: Lynne Rienner, 1998. P. 24.

¹⁹ *Ibidem*, p. 24–25.

²⁰ *Ibidem*, p. 27.

²¹ *Ibidem*, p. 29.

²² Laclau E., Mouffe Ch. *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*. London: Verso Publishers, 1985.

²³ *Ibidem*, p. 112–113.

²⁴ *Ibidem*, p. 112–132.

²⁵ Davidas Campbellas knygoje, skirtoje JAV užsienio politikos, kaip jos identiteto, konstravimo priemonės analizei, priėjo gana kraštutinę išvadą: „Nuolatinė pavojaus artikuliacija per užsienio politiką yra ne grėsmė valstybės identitetui, o jo galimybės sąlyga“. Žr.: Campbell D. *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politic of Identity*. Manchester: Manchester University Press, 1992. P. 12.

²⁶ Bartelson J. *A Genealogy of Sovereignty*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. P. 211. Iš daugybės publikacijų, skirtų suvereniteto diskurso analizei, ypač norėtume išskirti: Biersteker T. J. and Weber C. *State Sovereignty as Social Construct*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

²⁷ Connolly W. E. *Identity / Difference: Democratic Negotiations of Political Paradox*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1991. P. 209.

²⁸ Pastaraisiais metais pasirodė daug publikacijų, skirtų integracijos diskurso analizei. Iš jų pažymėtinas specialus žurnalo *Journal of European Public Policy* numeris, pavadintas „Socialinė Europos konstrukcija“ (*Journal of European Public Policy*. 1999, vol. 6, no 4.).

²⁹ Nacionalinio saugumo koncepcijos metmenys (projektas, 1990). G. Minio-taitės archyvas. P. 1.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Projektą rengiant ir vėliau nacionalinio saugumo klausimai buvo plačiai diskutuojami instituto seminaruose, surengta konferencija, kurios medžiaga, taip pat parengtas nacionalinio saugumo koncepcijos projektas 1994 m. išėjo atskiru leidiniu. Žr.: Lietuvos nacionalinis saugumas: teorija ir realijos / Sud. V. Bagdonavičius. Vilnius: Filosofijos, sociologijos ir teises institutas, 1994.

³² *Ibidem*, p. 128.

³³ *Ibidem*, p. 132.

³⁴ *Ibidem*, p. 133.

³⁵ Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas, 1996 12 19, Nr. VIII-49, <http://www.lrs.lt>. P. 5.

³⁶ *Ibidem*, p. 8.

³⁷ *Ibidem*, p. 5.

³⁸ *Ibidem*, p. 8–9; Simptomiška, kad dokumente nėra karto nepaminėtas Rusijos vardas.

³⁹ *Ibidem*, p. 9.

⁴⁰ Cit. iš Nekrašas E. Lietuvos regioninis identitetas: kas mes esame? // Seminarai. Atviros visuomenės kolegija. Vilnius: Vytury, 1998. P. 99.

⁴¹ Valionis V., Ignatavičius E., Bričkovskienė I. From Solidarity to Partnership: Lithuanian-Polish Relations 1988–1998 // *Lithuanian Foreign Policy Review*. 1998, no 2, p. 13.

⁴² Žr.: Donskis L. *Between Identity and Freedom: Mapping Nationalism in Twentieth-Century Lithuania*, 1998. <http://www.artium.lt>.

⁴³ Smith G. et al. *Nation-building in the post-Soviet borderlands: The Politics of National Identities*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998. P. 1.

⁴⁴ Žr.: Lethi M. *Sovereignty Redefined: Baltic Cooperation and the Limits of National Self-Determination* // Working Papers. Copenhagen: Copenhagen Peace Research Institute, 1999, no 12.

SUMMARY

LITHUANIA'S SECURITY POLICY AND IDENTITY CONSIDERED IN THE FRAMEWORK OF CONTEMPORARY SECURITY STUDIES

Foreign security policy of Lithuania, like that of other Baltic states, is closely related to the development of her political identity. The paper is an attempt to elucidate the interaction between Lithuania's developing identity, conceptualization of security and security policy. The analysis is based on the hypothesis that Lithuania's political reality may be conceptualized as an interplay at least of two competitive discourses: the discourse on sovereignty and the integration discourse, with each of these reflecting different discursive practices. The sovereignty discourse conceives the nation and the state as real ontological essences, while the integration discourse grants no pre-discursive existence to the nation and treats the state as merely instrumental in respect of human rights.

The first part of the paper deals with the theoretical framework underpinning the analysis. By comparing the rationalist and the reflectivist paradigms in international relations theory, their distinctive conceptions of security and identity are defined. The peculiarities of these conceptions are related to the constitution of political identity. The second part of the article illuminates a correlation between security conceptualizations and security policy. The analysis leads to the conclusion that Lithuania's political identity is constituted within the framework of the sovereignty discourse, with security defined in terms of the securitization / desecuritization processes. In justifying the integration process the meanings which have been shaped in the sovereignty discourse are then transferred to the emerging integration discourse. However, the nation state's model of the relations between 'inside' and 'outside', when applied to the integration process, can easily lead to misunderstandings and inadequate assessment of the situation in practical politics. The dynamics of securitization / desecuritization in Lithuania's security and foreign policy is illustrated by the history of the development of Lithuanian-Polish relations (since 1990).